

UDK159.922.7:343.261-052-055.52

Pregledni rad

Primljeno: 02.03.2021.

Odobreno za štampu: 28.05.2021.

DOI: <https://doi.org/10.46630/gped.1.2021.5>

KONTAKTI DECE SA RODITELJIMA LIŠENIM SLOBODE

Bojana Pucarević¹, Ljiljana Skrobić

Univerzitet u Nišu, Filozofski fakultet, Departman za Socijalnu politiku i socijalni rad

Apstrakt: Odsluženje zatvorske kazne predstavlja izazovan period, kako za onog ko služi kaznu, tako i za članove njegove porodice, a naročito decu. Istraživanja pokazuju da su ova deca izložena višestrukim rizicima, a jedan od rizika jeste prekid kontakata, a samim tim i odnosa deteta sa roditeljem koji je lišene slobode. Predmet rada biće predstavljanje značaja i izazova u održavanju kontakata između dece i njihovih roditelja lišenih slobode, kao i nekih programa i usluga podrške. U radu će biti dat i prikaz kako je ovo pitanje normativno, u politikama i praksi uređeno u Srbiji. Cilj ovog rada je da ukaže na važnost očuvanja, poboljšanja i jačanja porodičnih odnosa koji su prekinuti, sa naglaskom na potrebe i prava dece.

Ključne reči: kontakti, roditelji lišeni slobode, deca, podrška.

Uvod

Brojni normativni akti uređuju različite segmente krivice, odgovornosti, određenja i realizovanja izrečene kazne, međutim, kada se govori o osobama koje su na odsluženju zatvorske kazne, neki aspekti njihovog života koji se čine značajnim u periodu tokom odsluženja kazne nisu normativno uređeni. Iako se kazna odnosi na osobu lišenu slobode, moramo imati u vidu da ta osoba na odsluženje zatvorske kazne dolazi iz određenog okruženja i da će se po odsluženju kazne (najčešće) vratiti u isto to okruženje. U skladu sa tim ne može da se ne postavi pitanje kako to utiče i na okruženje, a pre svega na porodicu te osobe.

Dešavanja tokom odsluženja kazne i posledice se reflektuju na sve članove porodice, ali deca lica lišenih slobode predstavljaju posebno vulnerabilnu populaciju. Iskustvo roditeljskog boravka u zatvoru može imati čitav niz negativnih ishoda za njihov sveukupni razvoj (Lee et al., 2013). I pored toga što ovaj događaj za decu nije deo uobičajenog životnog iskustva i što se prepoznaju njegovi nepovoljni ishodi, ova tematika tek poslednje dve decenije zavređuje pažnju kako istraživača, tako i

¹ bojana.pucarevic@filfak.ni.ac.rs

praktičara. Edi i Reid su 2003. godine konstatovali da ova tematika nije predmet interesovanja skoro nijedne od akademskih disciplina koje se na neki način bave decom poput: razvojne psihologije, pedagogije, sociologije, socijalnog rada, kriminologije. Ovi autori su istakli da to ima za posledicu da ova deca i njihove potrebe ostaju svima „nevidljive“ (Eddy & Reid, 2003).

Pitanja koja se odnose na decu čiji su roditelji lišeni slobode su brojna, ali se održavanje kontakta prepoznaje i izdvaja kao jedno od posebno značajnih. Narušavanje ovog odnosa tokom odsluženja kazne može imati trajne posledice, a deca i roditelji mogu ostati bez prilike za reuspostavljanje odnosa nakon odsluženja kazne.

Predmet rada biće predstavljanje značaja i izazova u održavanju kontakata između dece i njihovih roditelja lišenih slobode, kao i nekih programa i usluga podrške. U radu će biti dat i prikaz kako je ovo pitanje normativno, ali i u politikama i praksi uređeno u Srbiji. Cilj ovog rada je da ukaže na važnost očuvanja, poboljšanja i jačanja porodičnih odnosa koji su prekinuti, sa naglaskom na potrebe i prava dece.

Mogući izazovi i posledice za članove porodice

Izazovi sa kojima se porodica može susresti prilikom odlaska i tokom boravka člana porodice u zatvoru su brojni. Odlazak jednog člana, roditelja, u zatvor za porodicu predstavlja umanjeње prihoda, a porodica biva opterećena i dodatnim troškovima koji se javljaju u takvoj situaciji, poput pravnih troškova zastupanja roditelja lišenog slobode, održavanja kontakata sa njim, slanje paketa. Potom, roditelj ili staratelj koji nastavlja brigu o detetu može biti emocionalno opterećen, neadekvatno prilagođen na ove okolnosti i u takvom kontekstvu može ne prepoznati ili zanemariti potrebe deteta (Parke & Clarke-Stewart, 2002). Odsustvo jednog roditelja iz života deteta znači i manje podrške, ljubavi za dete, kao i osećaja pripadanja i sigurnosti koji ta osoba može da pruža.

Kada se govori o mogućim posledicama za decu roditelja lišenih slobode, neke od njih su problemi u ponašanju, zloupotreba droga i alkohola, loša školska postignuća (Dallaire, 2007; Murray et al., 2009). Istraživanja pokazuju da ova deca mogu ispoljiti internalizujuće (povlačenje, anksioznost, pa i depresiju) i eksternalizujuće probleme u ponašanju (autoagresiju, agresiju, do različitih oblika delinkventnog ponašanja) (Travis et al., 2014; Davis & Shlafer, 2017). Spremnost za školu, kao i postignuća u procesu formalnog obrazovanja, takođe, mogu biti ograničeni kod ove dece, a prisutno je i ispoljavanje neposlušnosti ili hiperaktivnosti u školskoj sredini, problemi u građenju i održavanju odnosa sa vršnjacima (Haskins, 2014). Iako su rezultati istraživanja oprečni po pitanju ovakvog ishoda, neki autori ističu da se ova deca mogu pridružiti „zatvorskoj populaciji“ kao maloletni učinioci krivičnih dela ili kao odrasle osobe (Murray et al., 2003).

Pored toga, ova deca mogu biti u riziku od siromaštva, nestabilnosti stanovanja, stigmatizacije, isključivanja iz zajednice, poremećaja porodičnih odnosa, izmeštanja iz biološke porodice, prekida kontakata sa roditeljem u zatvoru, redih kontakata i

nakon roditeljevog odsluženja kazne (Geller, et al., 2011; Glaze & Maruschak, 2008; Lopoo & Western 2006; Braman, 2004).

Okolnost lišavanja slobode roditelja predstavlja izazov za održavanje i kvalitet odnosa roditelja i deteta. Kod dece se može javiti osećaj napuštenosti, tuge, ali sramote zbog toga što su roditelji učinili, kao i nesigurnosti u odnosu na budući odnos sa roditeljem. Kako bi izbegli sve ove negativne emocije, oni mogu pokazati tendenciju ka distanciranju od roditelja (Sharratt, 2014). Prema nalazima nekih istraživanja, roditelji osećaju smanjeni doprinos u odgajanju deteta, imaju osećaj nemoći i bespomoćnosti (Sharratt, 2014). Sve ovo može voditi osećaju otuđenosti i kod deteta i kod roditelja.

Takođe, ove posledice nisu vidljive samo tokom nego i nakon trajanja kazne. Na primer, povratak roditelja iz zatvora u stari komšiluk može doprineti da bude žrtva stigmatizacije kome članovi zajednice ne veruju ili ga se plaše. To ujedno može da utiče na celu njegovu porodicu i može voditi isključenju porodice iz šire zajednice, kao i iz lokalnih udruženja ili nekih ekomonskih aktivnosti (Srnić i sar., 2016).

Mnogi autori ističu da je važno razumevanje posledica lišavanja slobode roditelja po porodicu, a naročito po decu kako bi se osmislili adekvatni oblici podrške da bi deca zadovoljila svoje potrebe, ali i kako bi bila zaštićena njihova prava. Grupa advokata iz San Franciska, 2003. godine predložila je sadržaj zakona koji bi štitio prava dece roditelja koji su lišeni slobode, a u kojem se navode sledeća pravila: 1. Imam pravo da budem siguran i informisan u vreme hapšenja mog roditelja, 2. Imam pravo da me saslušaju kada se donose odluke o meni, 3. Imam pravo da se razmotri moje mišljenje kada se donose odluke o mom roditelju, 4. Imam pravo da budem dobro zbrinut kod je moj roditelj odsutan, 5. Imam pravo da razgovoram sa roditeljem, da ga vidim i dodirnem, 6. Imam pravo da budem podržavan dok je moj roditelj u zatvoru, 7. Imam pravo da ne budem osuđen, okrivljen ili etiketiran zbog lišavanja slobode mog roditelja, 8. Imam pravo na doživotnu vezu sa svojim roditeljem (<https://www.sfcipp.org/copy-of-download-the-bill-of-rights>).

Ovako definisana prava dece ističu ono što mnogi autori naglašavaju, a to je da proces lišavanja slobode roditelja nije jedinstven ni „diskretan” čin, već je to proces koji ima svoje faze. Te faze imaju svoje karakteristike i zbog toga treba obratiti pažnju na ono što se može smatrati: kratkoročnim efektima hapšenja i odvajanja deteta od roditelja, potom efekte koje ima nedostupnost roditelja tokom boravka u zatvoru i efekte (kako pozitivne, tako i negativne) povratka roditelja nakon odsluženja kazne u porodicu (Joint State Government Commission, 2011).

Kontakti dece sa roditeljima

Ako kontakte dece sa roditeljima posmatramo iz ugla deteta, oni predstavljaju mogućnost da se preveniraju neki, prethodno navedeni, štetni ishodi po dete do kojih dolazi usled razdvajanja deteta i roditelja, usled lišavanja slobode roditelja. Takođe, kontakti su pravo deteta garantovano i međunarodnim i nacionalnim zakonodavstvom. Prema Konvenciji o pravima deteta, strane ugovornice će poštovati pravo deteta

odvojenog od jednog ili oba roditelja da redovno održava lične odnose i neposredne kontakte sa oba roditelja, osim ako je to u suprotnosti sa najboljim interesima deteta (čl. 9, 3). Međutim, i pored toga, kontakti dece sa roditeljem u zatvoru često predstavljaju privilegiju roditelja, a ne ostvarivanje potreba i prava deteta. Takođe, nepostojanje ili prekid kontakata najčešće nisu odraz najboljih interesa deteta.

Kontakti dece sa roditeljima mogu imati različite forme: posete, telefonski kontakti, pisma. Pisma su najčešći vid kontakata i prepoznaje se više prednosti ovakvog načina komunikacije, poput niskih troškova ili mogućnosti ponovnog čitanja (Annie E. Casey Foundation, 2007; Shlafer, et al., 2015). Isti autori navode i potencijalne teškoće ovog vida komunikacije, poput izostanka neposrednosti i akutnosti (neki značajan događaj može biti već „zastareo” kada pismo stigne) kao i neophodne podrške mlađoj deci u pisanju i čitanju pisama. Telefonski pozivi nadomešćuju ovaj nedostatak neposrednosti, tj. kontakta u realnom vremenu, ali njihovi troškovi su najčešće veći u odnosu na troškove slanja pisama (Annie E. Casey Foundation, 2007). Takođe, često su telefonski kontakti mogući samo ukoliko roditelj zove dete (suprotno nije dozvoljeno), vreme za realizaciju poziva nije usklađeno sa dnevnom rutinom neke dece, trajanje poziva je uslovljeno bilo propisima ustnove ili visinom troškova (Sharratt, 2014).

Lične posete jesu najpoželjniji, ali i najređi vid kontakata. Prema nekim podacima, više od polovine roditelja koji su lišeni slobode i imaju maloletnu decu nisu videli svoju decu nijednom (Annie E. Casey Foundation, 2007, Glaze & Maruschak, 2008 prema Shlafer, Booker Loper, and Schillmoeller, 2015). U realizovanju ove vrste kontakata postoje brojni izazovi i prepreke.

Autori koji su u svojim istraživanjima nastojali da uvide koji su to razlozi zbog kojih izostaju, pre svega, lični kontakti dece i roditelja u zatvoru, utvrdili su da su korekciona politika zatvora i neprikladnost zatvorskih ustanova za boravak dece dva najčešća razloga koja vode tome. Što se tiče korekcionе politike zatvora, kako se ističe, stručnjaci zaduženi za tretman sa osobama u zatvoru, kao i drugi službenici u načelu podržavaju i podstiču održavanje porodičnih veza. Međutim, zatvorske procedure i pravila primat imaju na obezbeđivanju sigurnosti, a to ponekad može da onemogući ili ometa kontakte. Takođe, zatvorsko okruženje može biti zastrašujuće i traumatično za decu. Samo okruženje, procedura pretresa, dugo čekanje, neadekvatne i pretrpane prostorije za posete nisu podsticajno okruženje za kontakt i građenje ili održavanje odnosa deteta i roditelja (Christian, 2009). Čak i sama deca, koja su učestvovala u nekim istraživanjima o kontaktima, sobe za posetu su opisivala kao „hladne” i „mračne”, a bezbednosne mere kao „ponižavajuće” i „fizički grube” (Sharratt, 2014).

Faktor koji doprinosi neodržavanju kontakata bez obzira na njihovu vrstu jeste odnos roditelja i staratelja, odnosno odrasle osobe koja brine o detetu. Ovaj faktor se u literaturi često navodi kao jedan od najvažnijih (Flynn & Saunders, 2015; Saunders, 2016). Taj odnos definiše da li će i koliko često dete imati kontakt sa roditeljem. Ukoliko staratelj (bio to drugi roditelj ili druga bliska osoba) i roditelj imaju konfliktan odnos, staratelj može obeshrabriti dete za ove kontakte, sprečiti kontakte ili čak sakriti od deteta informaciju gde se roditelj nalazi. Kako Sanders

zaključuje, ova deca često mogu biti nepodržana, prepuštena sama sebi i „jedina odgovorna da o kontaktima pregovaraju u okviru nefunkcionalnih porodičnih odnosa” (Saunders, 2016: 70).

Prema dostupnim podacima, odbijanje kontakta od strane roditelja ili dece kao razlozi za nepostojanje kontakata su retki (Annie E. Casey Foundation, 2007). Samo jedan manji broj roditelja nije želeo da viđa svoju decu, a razlozi koje su navodili za to su: emocionalna uznemirenost zbog poseta, kratko vreme izdržavanja kazne, sramota da ih deca vide u tom okruženju, želja da deca i drugi članovi porodice nastave sa svojim životom, pretpostavka štetnog ili negativnog uticaja poseta za decu. Kako mali broj roditelja, tako i mali broj dece nije želeo da posećuje roditelje, a dominantni razlozi su bili: osećaj tuge, uslovi posete, opredeljenje za aktivnosti sa prijateljima pre nego za posete roditeljima u zatvoru, gubitak poverenja u odnosu na roditelje, prepoznavanje roditelja kao nezainteresovanih (Annie E. Casey Foundation, 2007).

Iako se u ovom radu ističe važnost održavanja kontakata deteta sa roditeljem lišenim slobode, treba napomenuti da postoje situacije kada kontakti nisu u najboljem interesu deteta. U literaturi se kao razlog za takvu procenu najčešće navode iskustva nasilja prema detetu od strane roditelja. Međutim, ono što je značajno jeste da i u takvim okolnostima dete može biti zabrinuto za roditelja. Pa tako neki autori napominju da i ukoliko kontakti nisu u najboljem interesu deteta, dete ima pravo na informacije o roditelju, ali i podršku u razumevanju zašto takav kontakt nije trenutno u skladu sa njegovom dobrobiti, kao i podršku u procesu tugovanja (Saunders, 2017).

Kontakti dece sa roditeljima u zatvorima u Srbiji

Porodični zakon RS u čl. 61 navodi pravo deteta na kontakte sa roditeljem sa kojim ne živi i okolnosti u kojima je ovo pravo ograničeno (Porodični zakon, 2005). Kada posmatramo normativni okvir koji uređuje prava na kontakte osobe, roditelja koji je u zatvoru, a koji je preduslov da se ovo pravo deteta ostvari zapažamo da su propisi delimično, ali nedovoljno osetljivi na potrebe dece.

U kazneno-popravnim zavodima u Srbiji, osuđenici imaju pravo na telefonske pozive, na dopisivanje, na prijem paketa, kao i na posete. Primenjuju se dve vrste poseta i to redovne posete i posete u posebnoj prostoriji. U članu br. 45 Pravilnika o kućnom redu kazneno-popravnih zavoda i okružnih zatvora naznačeno je da se poseta može realizovati na „pogodnim otvorenim prostorima zatvora”. Redovne posete traju jedan sat i moguće su dva puta mesečno. U tim prostorijama nalaze se i druga osuđena lica, službena lica, fizički kontakt je sveden na minimum. Ovo je jedan od razloga zbog kojih su predviđene i posete u posebnim prostorijama u kojoj se nalazi samo osuđenik sa svojim posetiocima. U njoj mogu da provedu tri sata, jednom u dva meseca i to sa partnerom, decom ili drugom bliskom osobom. Prostorija se zaključava i uz zahtev poseta može trajati i kraće. Ono što je posebno važno, jeste da je bar u ovom noramtivnom aktu prepoznat značaj ovih kontakata, ali donekle i specifične potrebe dece, pa je naznačeno da ova prostorija „mora biti dovoljno

prostrana, zagrejana, osvetljena, sa potrebnim nameštajem, kupatilom i prilagođena za boravak dece” (član 48). Kontakti koje zatvorenik realizuje sa porodicom, a koji se ostvaruje preko telefona, pisama i drugim sredstvima se ne ograničavaju (Pravilnika o kućnom redu kazneno-popravnih zavoda i okružnih zatvora, 2014).

Takođe, normativni okvir je „osetljiv” u pogledu sprečavanja potencijalne separacije beba i majki zbog odsluženja zatvorske kazne. Zakon o izvršenju krivičnih sankcija omogućava odlaganje izvršenja kazne zatvora „ako je osuđena žena navršila šesti mesec trudnoće ili ima dete mlađe od jedne godine – najduže do navršene treće godine života deteta“ (čl. 59, 2). Dopunom istog Zakona, od 2015. godine, članom 119 posebno je naglašeno pravo žene koja se porodi u periodu kada je na odsluženju da „može zadržati dete do isteka kazne, a najduže do navršene druge godine života deteta, posle čega roditelji deteta sporazumno odlučuju da li će dete poveriti na čuvanje ocu, ostalim srodnicima ili drugim licima” (Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, 2015).

Ako pogledamo aktuelne politike i prakse u Srbiji, zapažamo da potrebe ove dece ostaju nedovoljno vidljive i nedovoljno prepoznate ne samo u sistemu krivičnog pravosuđa, već i sistema brige o deci. Kao jedan od preduslova za adekvatan odgovor na potrebe ove dece je sistem evidencije koji će omogućiti saznanja o brojnosti ove populacije i njihovim karakteristikama. Kako ne postoji ni jedinstvena baza sa osnovnim demografskim podacima o zatvorenicima u Srbiji, podaci kojima se raspolaže su uglavnom oni koji su prikupljeni u određenim istraživanjima. Takvo jedno istraživanje realizovano je 2018. godine od strane Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja i Misija OEBS u Srbiji. Prema ovom istraživanju 44% osobe lišene slobode su u bračnoj ili vanbračnoj zajednici, dok 43% njih ima decu (najčešće imaju jedno - 22,2%, dvoje - 13,7%, troje - 4,2% i četvoro dece -1,6% (Stevanović i sar., 2018).

U Srbiji ne postoje usluge koje su specifično namenjene ovoj deci i porodicama. Izostaje podrška usmerena ka staratelju deteta, ka roditelju koji je u zatvoru, kao i samom detetu. Okruženja u kom se održavaju posete nisu u potpunosti podržavajuća i prilagođena potrebama dece.

U nešto povoljnijem položaju, u ovoj oblasti, su deca na porodičnom smeštaju, jer su hraniteljske porodice u obavezi da se bave ovim važnim delom identiteta i stalnosti za dete. Ovo pitanje je i normativno uređeno Pravilnikom o hraniteljstvu i to članom 21 koji ističe da se u procesu utvrđivanja opšte podobnosti hranitelja procenjuju i njihovi kapaciteti za sticanje i unapređenje znanja i veština, između ostalog i „očuvanje identiteta deteta kroz podržavanje veza između deteta i njegove porodice kao i drugih važnih osoba iz njegove prošlosti“. Takođe, hranitelji od savetnika za hraniteljstvo dobijaju podršku u pripremi dece za kontakte sa roditeljem, a u posredovanju i organizaciji kontakata značajnu ulogu imaju i voditelji slučaja iz nadležnih centara za socijalni rad (Pravilnikom o hraniteljstvu, 2008).

Programi i usluge- primeri dobrih praksi

Prepoznajući potrebe dece, u međunarodnoj praksi razvijeni su programi i usluge koji imaju za cilj pružanje podrške deci i roditeljima i obezbeđivanje kvaliteta kontakata. Ovi programi i usluge su raznovrsni i mogu obuhvatati različite vrste podrške usmerene ka deci i roditeljima koji su u zatvoru. Nekada su deo systemske podrške i organizovani su u okviru ustanova, a često ih organizuju nevladine organizacije u ustanovama ili izvan njih. Iako se, generalno gledano, programi i usluge percipiraju kao korisni, postoje neke poteškoće u njihovom sprovođenju: često nisu deo institucionalne podrške i usluga sistema, izazovno je i pitanje finansiranja, a u skladu sa tim i održivosti.

Edukacije za roditelje koji su lišeni slobode se prepoznaju, bar na severnoameričkom području, kao najrasprostranjeniji i najpopularniji pristup (Annie E. Casey Foundation, 2007). Ove edukacije imaju za cilj unapređenje roditeljskih kompetencija, a fokus im može biti na različitim temama poput razvoja deteta, razvoj roditeljskih veština, roditeljstva u okolnostima zatvora, reakcija dece na zatvaranje roditelja. Stečena znanja i veštine tokom odsluženja kazne mogu za roditelje biti korisni i nakon izlaska iz zatvora.

Posete prilagođena deci (child-friendly visitation) predstavljaju posete koje se održavaju u deci prilagođenim prostorijama, sigurnom i podržavajućem okruženju i uključuju otvorenu komunikaciju o kontaktima među decom i svim odraslima uključenim u posete, adekvatnu pripremu dece i odraslih za kontakte, olakšavanje komunikacije između poseta (Poehlmann-Tynan, 2015). Priprema za posete i pružanje podrške deci, roditeljima i članovima porodice i tokom i nakon poseta je sastavni deo deci prilagođenih poseta. Ovaj vid podrške može obuhvatati i informacije o poseti na deci prilagođen način. Ove informacije mogu biti napisane ili vizuelno prikazane na jednostavan način i postavljene na ulazu u zatvor (npr. crteži koji prikazuju mesto posete) ili u formi video-zapisa, knjiga, letaka (Annie E. Casey Foundation, 2007).

Primer uzrasno prilagođenog programa za decu 3–8 godina su Sezam radionice (<https://sesamestreetincommunities.org/topics/incarceration/>). Ovaj program nudi različite uzrasno prilagođene multimedijalne alate koji pomažu odraslima koji brinu o deci da sa decom obrade različite teme povezane sa činjenicom da su im roditelji u zatvoru, a jedna od tema je i poseta dece roditeljima.

U nekim ustanovama omogućene su i posete koje imaju različite nazive proširene, produžene, poboljšane posete, a čija je svrha da se pruže roditeljima dodatne privilegije u vezi sa posetama kako bi izgradili ili održali adekvatne odnose sa decom i kako bi se smanjili negativni ishodi separacije od roditelja po decu (Annie E. Casey Foundation, 2007, Sharratt, 2014, Schlafer, et al., 2015). Ove posete traju duže od uobičajenih, mogu biti celodnevne ili čak obuhvatati noćenje dece. Noćenje se obično realalizuje u posebnom delu, kao što su prikolice ili kampovi, a celodnevne posete u posebnim prostorijama prilagođenim deci. Roditelji i deca učestvuju u različitim strukturiranim i nestrukturiranim aktivnostima, poput pričanja priča, igara, pripremanja obroka. Pravila o fizičkom kontaktu između roditelja i

njihove dece, takođe, se mogu razlikovati između standardnih i ovih poseta. Dok je u standardnim posetama kontakt ponekad ograničen u ovim posetama se on podstiče, pa je dozvoljeno da deca i roditelji imaju kontakt koji uključuje poljupce, grljenje, držanje za ruke. Ovakve posete imaju za cilj podsticanje i razvoj odnosa roditelj–dete u neformalnoj interakciji. Međutim, nekada postoje zahtevi koje roditelji moraju da ispune da bi im se omogućio ovaj vid poseta. Neki od njih podrazumavaju učešće u edukacijama i savetovanju za roditelje ili izbegavanje kršenja zatvorskih pravila.

Korišćenje prednosti razvoja tehnologije primetno je i u ovoj oblasti. S obzirom na to da nekada posete izostaju zbog udaljenosti zatvora i mesta u kom porodica živi, kao i visokih troškova putovanja, video-komunikacija omogućava da ovaj kontakt ne izostane. U zavisnosti od ustanova, ovaj vid komunikacije (ne) predstavlja dodatni trošak za zatvorenika. Nekada porodice i deca komuniciraju od kuće, dok nekada odlaze na određeno mesto gde je u tu svrhu postavljen sistem video komunikacije. Kao i kod drugih oblika komunikacije, ove video-posete mogu biti nadgledane i regulisane od strane kazneno popravne ustanove. Prednost ovog vida komunikacije se vidi u tome što ona omogućava kontakt u „realnom vremenu” i omogućava zajedničke aktivnosti dece i roditelja poput zajedničkog rađenja domaćih zadataka (Shlafer et al., 2015). Kao i u drugim vidovima kontakata, roditelji i deca i u ovim posetama mogu dobiti podršku različitih organizacija (<https://afoi.org/video-visitation>).

Još jedan od primera kako se tehnologija koristi u održavanju kontakata dece i roditelja jesu programi koji omogućavaju očevima koji su u zatvoru da čitaju i snime priče koje će njihovoj deci biti poslate i da se na ovaj način povežu sa svojom decom (<https://www.storybookdads.org.uk>, <https://www.hopehousedc.org/programs/>).

Kao što je i navedeno na primeru Srbije, i u drugim zemljama postoji mogućnost zajedničkog smeštaja majki lišenih slobode i njihove dece (odojčadi, odnosno dece mlađeg uzrasta). Ovi programi omogućavaju majkama da neposredno budu odgovorne za svakodnevnu brigu o svojoj deci, da uče i vežbaju roditeljske veštine koje će im pomoći da podstaknu razvoj i dobrobit svoje dece dok su u zatvoru, ali i kada se vrate u zajednicu (Annie E. Casey Foundation, 2007).

Na primeru pojedinih američkih država se navode programi organizacija u okviru kojih se deci čiji su roditelji u zatvoru pružaju usluge savetovanja ili organizuju grupe za podršku ili letnji kampovi namenjeni ovoj deci. Ovi vidovi aktivnosti omogućavaju deci i mladima koja dele isto iskustvo, duži ili kraći period odrastanja bez roditelja koji je na odsluženju kazne, da svoja iskustva razmenjuju, ali i da učestvuju u nekim zajedničkim aktivnostima (Annie E. Casey Foundation, 2007).

Zaključak

Uvidom u literaturu zaključuje se da je interesovanje autora, istraživača, kreatora politika, kao i praktičara u različitim oblastima za ovu tematiku godinama izostajalo. Ovaj jaz se donekle ispunio poslednje dve decenije i to pre svega studijama koje

jasno pokazuju da lišavanje slobode nekog pojedinca koji ima decu, nije događaj, već proces i da taj roditelj jeste u fokusu, ali nije jedini koji se nosi sa posledicama koje predstoje. Posledice su višestruke za sve značajne osobe iz njegovog okruženja, ali naročito za članove porodice, a pre svega decu. U većini sistema, ove porodice i deca su prepušteni sami sebi i svojim kapacitetima da se suoče sa izazovima koji nastupe u ovim okolnostima. Međutim, postoje modeli podrške, projekti koji su realizovani ili se realizuju, kao i primeri dobre prakse koji ukazuju na to da je važno, tačnije neophodno organizovati različite oblike podrške ovoj populaciji.

U kontekstu ove teme u Srbiji, prepoznaje se izvesna posvećenost ovom pitanju, ali i potreba za unapređenjem kako u normativnom tako i u okviru politika i praksi. Iako određene mogućnosti za posete postoje, ostaje pitanje koliko je njihova učestalost u skladu sa potrebama dece. Potrebno je početi sa razvojem i implementacijom programa i usluga koje su namenjene deci čiji su roditelji lišeni slobode i njihovim porodicama. Preduslov za uspostavljanje adekvatnih i kvalitetnih usluga je uspostavljanje sistema evidencije o ovoj populaciji i sprovođenje istraživanja kako bi se dobila potpunija slika o aktuelnoj praksi, ali i potrebama. Takođe, značajno je imati u vidu i da ne moraju sve aktivnosti da iziskuju velika materijalna sredstva, već se može krenuti i od postavljanja jednostavnih, deci prilagođenih informacija o pravilima posete i bezbednosnim procedurama na sajt Uprave za izvršenje krivičnihopravnih sankcija. Takođe, korišćenje tehnologija je resurs koji je potrebno aktivirati posebno u periodu aktuelnih okolnosti, pandemije virusa Covid-19, gde uz sve druge poteškoće u realizovanju poseta, postoji i zdravstveni rizik.

Literatura

- Annie E. Casey Foundation (2007). *Focus on Children with Incarcerated Parents: An Overview of the Research Literature*. Preuzeto (17.1.2021.) sa https://repositories.lib.utexas.edu/bitstream/handle/2152/15158/AECasey_Children_IncParents.pdf?sequence=2
- Bill of rights for children of incarcerated parents (2003). <https://www.sfcipp.org/copy-of-download-the-bill-of-rights>
- Braman, D. (2004). *Doing time on the outside: Incarceration and family life in urban America*. Michigan: University of Michigan Press.
- Christian, S. (2009). Children of Incarcerated Parents. *The Journal of Criminal Law and Criminology*, 101(1), 77–118.
- Dallaire, D. H. (2007). Children with incarcerated mothers: Developmental outcomes, special challenges, and recommendations. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 28, 15–24. doi:10.1016/j.appdev.2006.10.003
- Davis, L., & Shlafer, R. J. (2017). Mental health of adolescents with currently and formerly incarcerated parents. *Journal of adolescence*, 54, 120–134. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2016.10.006>

- Eddy, J. M., & Reid, J. B. (2003). *The adolescent children of incarcerated parents*. In J. Travis & M. Waul (Eds.), *Prisoners once removed: The impact of incarceration and reentry on children, families, and communities* (pp. 233–258). Washington, DC: Urban Institute
- Flynn C. & Saunders V. (2015). *Research with Children of Prisoners*. In: Bastien S., Holmarsdottir H.B. (Eds.), *Youth 'At the Margins'*. New Research – New Voices. Sense Publishers, Rotterdam. https://doi.org/10.1007/978-94-6300-052-9_11
- Geller, A., Garfinkel, I., & Western, B. (2011). Paternal incarceration and support for children in fragile families. *Demography*, 48(1), 25–47. <https://doi.org/10.1007/s13524-010-0009-9>
- Glaze L, Maruschak L. (2008). *Parents in prison and their minor children*. Washington, DC: U.S. Department of Justice, Bureau of Justice Statistics.
- Haskins, A. R. (2014). Unintended consequences: Effects of paternal incarceration on child school readiness and later special education placement. *Sociological Science*, 1, 141–158.
- Joint State Government Commission (2011). *The Effects of Parental Incarceration on Children: Needs and Responsive Services Report of the Advisory Committee Pursuant to House Resolution 203 and Senate Resolution 52 of 2009*. Preuzeto (3.11.2020.) sa <http://jsg.legis.state.pa.us/resources/documents/ftp/documents/children%20of%20incarcerated%20parents.pdf>
- Konvencija o pravima deteta. Preuzeto (2.11.2020.) sa <https://www.unicef.org/serbia/media/3186/file/Konvencija%20o%20pravima%20deteta.pdf>;
- Lee, R. D., Fang, X., and Luo, F. (2013). The impact of parental incarceration on the physical and mental health of young adults. *Pediatrics*, 131(4), 1188–1195. <https://doi.org/10.1542/peds.2012-0627>
- Lopoo L, Western B. (2006). *Incarceration, marriage, and family life*. In: Western B, editor. *Punishment and inequality in America*. Russell Sage: New York.
- Murray, J., Farrington, D. P., Sekol, I. & Olsen, R. F. (2009). Effects of parental imprisonment on child antisocial behaviour and mental health: a systematic review. *Campbell Systematic Reviews*, 5, 1-105. <https://doi.org/10.4073/csr.2009.4>
- Parke, R. D. K. & Clarke-Stewart, A. (2002). *Effects of Parental Incarceration on Young Children*. Washington, D.C. U.S. Department of Health and Human Services.
- Poehlmann-Tynan, J. (2015). *Children's contact with incarcerated parents: Summary and recommendations*. In J. Poehlmann-Tynan (Ed.), *Springer briefs in psychology. Children's contact with incarcerated parents: Implications for policy and intervention* (p. 83–92). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-16625-4_5.
- Pravilnik o hraniteljstvu* (2008). Službeni glasnik Republike Srbije, br. 36/2008.
- Pravilnik o kućnom redu kazneno-popravnih zavoda i okružnih zatvora* (2014). Službeni glasnik Republike Srbije, br. 110/2014.
- Saunders, V. (2016). Children of prisoners – children's decision making about contact. *Child & Family Social Work*, 22(2), 63-72. <https://doi.org/10.1111/cfs.12281>

- Sharratt, K. (2014). Children's experiences of contact with imprisoned parents: A comparison between four European countries. *European Journal of Criminology*, 11(6), 760–775. <https://doi.org/10.1177/1477370814525936>
- Shlafer, J. R., Booker Loper, A. & Schillmoeller, L. (2015). Introduction and Literature Review: Is Parent–Child Contact During Parental Incarceration Beneficial? In J. Pohlmann-Tynan (ed.), *Children's Contact with Incarcerated Parents* (pp.1–22). Springer Briefs in Psychology. DOI 10.1007/978-3-319-16625-4
- Srnić, J., Simić, J., Danilović, M. i Vulević, D. (2016). *Priručnik za rad sa osuđenim licima i članovima njihovih porodica*. Centar za prevenciju kriminala i postpenalnu pomoć – NEOSTART.
- Stevanović, I., Međedović, J., Petrović, B. i Vujičić, N. (2018). *Ekspertsko istraživanje i analiza povrata u Republici Srbiji*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Travis, J., Western, B., & Redburn, F. S. (2014). Consequences for health and mental health. In *The growth of incarceration in the United States: Exploring causes and consequences* (pp. 202–232). *Washington, DC: The National Academies Press*. doi:10.17226/18613
- Zakon o izvršenju krivičnih sankcija* (2014). Službeni glasnik Republike Srbije, br. 55/2014.

CONTACTS OF CHILDREN WITH INCARCERATED PARENTS

Bojana Pucarević, Ljiljana Skrobić

University of Niš, Faculty of Philosophy, Department of Social
Policy and Social work

Abstract: Serving a prison sentence is a challenging period, both for the person serving the sentence and for their family members, especially children. Research show that these children are exposed to multiple risks, and one of the risks is the severance of contacts, thus compromising the child's relationship with their incarcerated parent. The subject of the paper will be the presentation of the importance and challenges in maintaining contacts and relationships between children and their incarcerated parents, as well as some programs and support services. The paper will also present how this issue is regulated in law, policies and practice in Serbia. The paper aims to point out the importance of preserving, improving, and strengthening family relations that have been broken, with an emphasis on the needs and rights of children.

Key words: *contacts, parents deprived of liberty, children, support.*

Citiranje članka:

Pucarević, B., i Skrobić, Lj. (2021). Kontakti dece sa roditeljima lišenim slobode. *Godišnjak za pedagogiju*, 6(1), 63-73